

ДЕКОНСТРУКЦІЯ (від де... і лат. *constructio* — побудова, складання) — термін на означення інтелектуального руху, що виник у європейській культурі наприкінці 1960-х рр. у контексті глобальної переоцінки метафізики Заходу. Поширений також у США. Серед представників руху — Ж. Деррида, М.-П. Фуко, Ж. Делез, П.-Ф. Гваттарі, Дж.-Х. Міллер, Г. Блум, Б. Джонсон, Дж. Каллер, Дж. Гартман, К. Белсі, Е. Донато, Ш. Фелман, Г. Лінденбергер, Г. Співак. Існують різні тлумачення Д. (філос., епістемол., методол., літ.-крит., політол. тощо). Цей факт відображає об'єктивну складність і неоднозначність поняття «Д.», для якого в європ. метафізиці не існує відповідника. Враховуючи неминучі огрублення та схематизацію, Д. можна охарактеризувати як дослідж. феномена метафіз. методологізму, який виник, культивується і панує в культурі Заходу. Філософія Д. є твор. розвитком не лише вчення Ф. де Соссюра про довільність вербал. знака, що передає будь-який смисл, але й вчення К. Маркса про соц. навантаження політ. ідеологій, а також психоаналіт. спадщини З. Фрейда. У контексті цієї філософії Д. — засіб викриття умовності, хисткості, проблематичності (тобто залежності від мови, «життєвого світу», повноти люд. інтересів, бажань, інтенцій тощо) тих категоріал. опозицій, на яких ґрунтується метафіз. традиція Заходу. Йдеться про проблемат. характер, неабсолютну обов'язковість опозицій «причина-наслідок», «істина-неправда», «розум-безумство», «тотожність-відмінність», «несуперечливість-суперечливість», «логічність-алогічність», «раціональність-ірраціональність», «присутність-відсутність», «мова-письмо» та ін. Щоб показати, звідки виникає в європ. культурі віра в абсолютну необхідність диктатор. влади розуму, істини, логіки, раціональності та ін. метафіз. абсолютів, деконструктивісти аналізують походження логіки тієї мови, засобами якої апологети метафізики висловлюють свою віру в ці абсолюти. Здійснюючи таку стратегію Д., вони показують, що довір. текст (літ., філос., семіотичний) — «сімейство» різних, але завжди рівноправ. автоном. значень, які співіснують. Ця рівноправність значень зникає тільки після того, як текст набуває осмислення в метафізиці, тобто після примус. його реорганізації згідно з принципами метафізики: одному зі значень по-волюнтаристському надають привілейов. статус, усі ін. значення тексту витісняють на периферію. Завдяки такій метафіз. реорганізації значень у тексті виникає «логіч. порядок», «ієрархія смислів», «несуперечливість». Однак будь-яка спроба «упривілеювати» одне зі значень тексту, зробити його домінуючим, завжди штучна, умовна,

продиктована зовн. ідеол., метафіз., естет. мотивами. Виділене значення починає відігравати у тексті роль метафіз. центру влади. Усі значення тексту перебувають під гнітом єдиної метафізики тексту, організованою за принципом «влада-підпорядкування», вона ієрархізована відповідно до схеми «центр-периферія». Процедура «упривілеювання» одного зі значень тексту лежить в основі числен. спроб установити «точне» значення тексту. Такі спроби становлять зміст терміна «логоцентризм», який також означає віру метафізиків у субстанц. раціональність, тобто онтол. припущення про те, що розум, смисл, раціональність притаманні буттю до будь-якого його висловлення у мові. Деконструктивісти, на відміну від метафізиків, вважають, що зв'язок «текст-смисл» завжди залежний від інтенцій автора тексту, тому він має випадковий характер, опосередков. мовою, соціумом, культурою. Емансипуючи філос. мислення від диктатури субстанц. раціональності, Д. «визволяє» мову залежно від позамов. референтів. Отже, слово «Д.» позначає філос. зусилля продемонструвати, що будь-яка спроба однознач. тлумачення гол. значення тексту приречена на невдачу.

Деконструювати текст (або [дискурс](#)) — показати, яким чином він сам руйнує ті ієрарх. опозиції, на яких ґрунтується метафізика. Таке деконструювання здійснюють у процесі виявлення та ідентифікації в тексті тих риторич. операцій, які забезпечують припущену основу аргументації, тобто ключове поняття або метафіз. припущення. Деконструкціоніст. стратегій може бути багато. Найважливішими вважають відшукування у текстах будь-яких категоріал. опозицій, традиц. для інтелект. історії Заходу, і підриив віри в їхню абсолютну законність; виявлення ключових слів у тексті, які входять в опозиції, істотні для його обґрунтування, й водночас функціонують так, що руйнують ці опозиції; постановка у центр уваги маргінал. особливостей тексту, напр., метафор, які використовують у ньому як ключ до того, що є важливим у тексті. Слово «Д.» може позначати також спосіб існування реал. тексту, текстуал. й герменевт. процедури, які дозволяють розхитати метафізику в тексті. «Д.» — одне з осн. понять граматології та деконструктивіст. напряму в сучас. філос. постмодерні; введене у процесі філос. узагальнення гайдегґерів. поняття «деструкції». Полісемантичність слова «Д.» зумовлена тим, що воно означає процедуру нашарування двох протилеж. граматол. процесів — створення тексту та його прочитання. Це нашарування характеризує реал. спосіб буття тексту, створення якого потребує його первіс. прочитання, а прочитання — його відтворен-

ня. Стратегія Д. виявляє принципову відсутність меж між позначальним та означуваним, між знаком і змістом, прочитанням та створенням тексту, а звідси й між гносеол. та онтол. модусами тексту. Схарактеризована амбівалентна процедурність тексту загалом дає уявлення про текст як про об'єкт. У згорнутому вигляді Д. завжди існує у будь-якому тексті. Без неї текст неможливий. Саме тому Ж. Деррида змушений стверджувати, що Д. — це все й ніщо. Д. свідчить насамперед про нестабіль., неліній., темпорал. спосіб існування тексту. У процесі становлення тексту на перший план спонтанно виступає то одна його семант. тема, то ін., найчастіше — протилежна. Тому текст — це наратив не про те, про що повідомляє текст, а про те, як він себе маніфестує кожним значенням. Якщо врахувати текстуальність Всесвіту, всієї його дійсності, то поняття «Д.» набуває глобал. значущості й масштабності. Д. постає як «міст», здатний з'єднати сфери природ.-наук. і гуманітар. знання, які розійшлися у Новий час. Поглиблюючи сучас. філос. думку про світ і становище людини в ньому, вона орієнтує сучас. філософа на викривання, подолання, деконструювання ідеології логоцентризму, яка панувала в метафізиці модерну. Деконструювання європ. метафізики, пронизаної ідеологією логоцентризму, є не що ін., як визволення класич. зразків філософування від ідеол. настанов цього «ізму» і перетворення їх на постмодерніст. філософування, завжди незавершене, недержавне, відкрите до майбутнього. Таким чином, Д. — не метод (хоч існують послідовники Ж. Дерриди, які використовують її саме як метод). Вона не є також ні способом тлумачення літ.

текстів, ні теорією літ. критики. Стратегія Д. — глобал. альтернатива європ. метафізиці, її мета — радикал. переосмислення, дезавування не лише метафіз. традиції Сократа-Платона-Аристотеля-Декарта-Канта-Гегеля, а й усієї культури Заходу. Поле об'єктів Д. охоплює розмаїття текстів згаданої культури з характерним для неї «онто-тео-телео-фало-фоно-лого-центризмом». Засоби, які використовують при цьому, переймають з фундам. онтології М. Гайдеггера, семіології Р. Барта, граматики Ж. Дерриди, семаналізу Ж. Батая і Ю. Крістевої, шизоналізу Ж. Делеза і П.-Ф. Гваттарі. Не перебільшуючи ідеї остаточно. подолання зх.-європ. метафізики, визнаючи неможливість написання абсолютно деконструктив. тексту, очищеного від будь-яких слідів метафізики, деконструктивісти співчутливо ставляться до стихій. самодеконструктивності метафізики, визнають право на існування таких текстів, які приймають метафізику з неминучими в ній репресив. імпульсами.

Рекомендована література

1. Deconstruction and Other. An Interview with Derrida // K. Kearney. Dialogues with Contemporary Continental Thinkers. Manchester, 1984;
2. J. Derrida. Grammatology // Deconstruction in Context: Literature and Philosophy. Chicago, 1986;
3. Ch. Norris. Deconstruction: Theory and Practice. London, 1989.

В. С. Лук'янець, О. В. Білий

Бібліографічний опис:

Деконструкція / В. С. Лук'янець, О. В. Білий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-21346>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).